Тэорыя і методыка развіцця беларускага маўлення дашкольнікаў

Змест

Прадмова . . . . .3.

Частка 1. ДЗІЦЯЧАЕ МАЎЛЕННЕ: МЕХАНІЗМЫ І ЎМОВЫ АВАЛОДАННЯ РОДНАЙ І ДРУГОЙ МОВАМІ 5

РАЗДЗЕЛ 1. ПСІХАЛІНГВІСТЫЧНЫЯ ФАКТАРЫ МОЎНАГА НАВУЧАННЯ . . . 5

1.1.Маўленчая дзейнасць як аб’ект навучання ў дашкольным ўзросце 5

1.2.Механізмы авалодання роднай і другой мовамі 15

1.3.Развіццё маўлення дашкольніка як сродку камунікацыі . . .23

Бібліяграфія 32

РАЗДЗЕЛ 2. БІЛІНГВІЗМ У ДАШКОЛЬНЫМ УЗРОСЦЕ 33

2.1. Псіхолага-лінгвістычная характарыстыка білінгвізму 33

2.2 Праблемы ранняга двухмоўя 40

Бібліяграфія 53

Частка 2. КАНЦЭПТУАЛЬНЫЯ АСНОВЫ БЕЛАРУСКАМОЎНАГА РАЗВІЦЦЯ ДАШКОЛЬНКАЎ 55

РАЗДЗЕЛ 3. РОЛЯ І МЕСЦА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў СІСТЭМЕ ДАШКОЛЬНАГА ВЫХАВАННЯ 55

3.1. Сацыялінгвістычная сітуацыя на Беларусі 55

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

3.2. Асаблівасці руска-беларускага двухмоўя ў дашкольнікаў .. 63
3.3. Псіхолага-педагагічныя перадумовы беларускамоўнага развіцця дашкольнікаў 74
Бібліяграфія 81

РАЗДЗЕЛ 4. ІНСТРУМЕНТАЛЬНАЯ МАДЭЛЬ НАВУЧАННЯ ДАШКОЛЬНІКАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ Ў ДЗІЦЯЧЫМ САДЗЕ . .83
4.1. Стратэгія навучання дашкольнікаў беларускай мове 83
4.2. Матывацыя маўлення дашкольнікаў на беларускай мове . . 95
4.3. Сістэматызацыя зместу маўленчай работы ў нацыянальным дзіцячым садзе 108
Бібліяграфія 114
Частка 3. АСНОЎНЫЯ НАПРАМКІ РАБОТЫ ПА РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАГА МАЎЛЕННЯ ДАШКОЛЬНІКАЎ 115

РАЗДЗЕЛ 5. ШЛЯХІ РЭАЛІЗАЦЫІ КАМУНІКАТЫЎНАГА НАПРАМКУ Ў РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАГА МАЎЛЕННЯ ДЗЯЦЕЙ 115
5.1. Развіццё ў дзяцей пачуццёвай асновы беларускага маўлення 115
5.2. Развіццё беларускага маўлення дашкольнікаў у спантанных зносінах 122
5.3. Арганізацыя беларускамоўных зносін дзяцей на спецыяльных занятках 131
Бібліяграфія 139

РАЗДЗЕЛ 6. ФАРМІРАВАННЕ ПРАКТЫЧНЫХ МАЎЛЕНЧЫХ НАВЫКАЎ . . . 139
6.1 Развіццё беларускага слоўніка дзяцей 139

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

6.1.1. Значэнне слоўнікавай работы (139). 6.1.2. Адбор лексічнага матэрыялу (143). 6.1.3. Асаблівасці методыкі слоўнікавай работы (164)

Бібліяграфія 169

6.2. Фарміраванне граматычнага ладу маўлення 171

6.2.1. Адбор граматычнага матэрыялу (171). 6.2.02. Паслядоўнасць навучання дашкольнікаў асаблівасцям беларускай граматыкі (175). Фарміраванне граматычных навыкаў (180)

Бібліяграфія. 203

6.3. Фарміраванне навыкаў вымаўлення 204

6.3.1. Адбор і паслядоўнасць увядзення фанемных адзінак (204). 6.3.2.Фарміраванне правільнага вымаўлення спецыфічна беларускіх гукаў (210). 6.3.3. Работа над беларускай арфаэпіяй (217).

Бібліяграфія 223

6.4. Развіццё прадуктыўнага маўлення .223

6.4.1. Асноўныя прынцыпы фарміравання дыялагічнага і маналагічнага маўлення (223). 6.4.2. Развіццё вобразнасці маўлення ў старэйшых дашкольнікаў (234).

Бібліяграфія 237

Заключэнне 238

Рэкамендаваная літаратура 242

ДАДАТКІ 243

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

П Р А Д М О В А

У роднай мове выражаюцца і замацоўваюцца змест культуры народа, уласцівыя яму ідэалы і каштоўнасці, спосабы мыслення і ўзаемадзеяння, маральныя нормы і гістарычны вопыт. Па словах рускага педагога К.Дз.Ушынскага, «увесь след свайго духоўнага жыцця народ клапат-ліва захоўвае ў родным слове» (Ушинский 1974, 147), менавіта таму родная мова – гэта вялікі настаўнік для дзіцяці. Тую ж думку праводзіў бела-рускі народны паэт і педагог Я.Колас, які неаднаразова падкрэсліваў, што “родная мова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет” (Колас 1976, 26).

Навучанне дзяцей нацыянальнай мове ў Беларусі ажыццяўляецца ў спецыфічнай сітуацыі руска-беларускага блізкароднаснага двухмоўя. Для большасці дашкольнікаў першай мовай, якую яны чуюць ад дарослых, на якой вучацца размаўляць і мысліць, мець зносіны з акружаючымі людзьмі, з’яўляецца руская мова. Беларуская мова, да якой дзеці далучаюцца пазней, выступае для іх як другая.

У той жа час беларуская мова для беларускіх дзяцей з’яўляецца роднай мовай, паколькі менавіта яна адлюстроўвае гісторыю, традыцыі беларускага народа, уводзіць у народную паэзію, народныя вераванні, філасофію, тлумачыць прыроду. У наяўнасці ўнікальная сітуацыя, калі другая мова з’яўляецца для чалавека “мовай душы”, а не толькі памяці. Адсюль вынікае складаная праблема навучання рускамоўных дашкольнікаў беларускай мове як другой, але роднай, далучэнне іх да духоўных каштоўнасцей свайго народа, фарміраванне ў іх пачуцця нацыянальнай годнасці.

Прызначэнне кнігі – пазнаёміць студэнтаў, якія вывучаюць методыку развіцця маўлення дзяцей у дашкольных установах, з тэарэтычнымі і

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

метадычнымі асновамі фарміравання ў дашкольнікаў з рускамоўных сем'яў маўленчай дзейнасці на беларускай мове. Работа не замяняе падручнік па методыцы, а выступае як дапаможнік па адпаведным спецкурсе. Таму ён разлічаны на пэўную пачатковую падрыхтоўку студэнтаў па методыцы, лінгвістыцы і дзіцячай псіхалогіі.

Дапаможнік можа быць выкарыстаны і выхавальнікамі дашкольных устаноў, якім ён, на нашу думку, дапаможа ў складанай працы па маўленчым выхаванні і лінгвістычным развіцці дзяцей у нашай няпростай сацыялінгвістычнай сітуацыі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Сучасную сацыялінгвістычную сітуацыю ў Рэспубліцы Беларусь можна ахарактэрызаваць як блізкароднаснае руска-беларускае двухмоўе. Жыццёвай неабходнасці карыстацца беларускай мовай у рускамоўных дашкольнікаў няма, што тлумачыцца адсутнасцю паўнацэннага беларускамоўнага асяроддзя. Аднак у дзяцей узнікаюць "жыццёвыя" ўяўленні аб рускай і беларускай мовах, развіваецца рэцэптыўнае і ў пэўнай ступені рэпрадуктыўнае двухмоўе. Пры традыцыйным навучанні дзвюм мовам шляхам прад'яўлення ўзору правільнага маўлення ў дзяцей развіваецца сумешчаны механізм стварэння тэкстаў на гэтых мовах. Авалодаць правільным маўленнем на беларускай мове рускамоўныя дашкольнікі могуць толькі ў ходзе спецыяльна арганізаванага навучання.

Беларуская мова для беларускіх дзяцей асэнсоўваецца ў грамадстве як родная мова. Зыходзячы з гэтага, галоўная мэта наву-чання дашкольнікаў беларускай мове вызначаецца як развіццё асобы кожнага дзіцяці, узбагачэнне яго духоўнага свету, выхаванне ў дзяцей прыязных адносін да беларускай мовы як да роднай. Другая мэта – развіццё моўнай здольнасці дзяцей. Далучаць да беларускай мовы як да роднай шляхам акультурацыі – увядзення ў нацыянальна-культурны фон гэтай мовы неабходна як мага раней, з моманту наведвання дзіцем дашкольнай установы, пры строгім захаванні прынцыпу "адна асоба ў адной сітуацыі зносін – адна мова" Часовае змешванне моў – зака-намерная з'ява, якая з цягам часу змяняецца размежаваннем моў, "асаблівай сферай дастасавання" для кожнай. Паралелізм засваення дзвюх моў – рускай і беларускай – з некаторым адставаннем беларускай прыводзіць да фарміравання двухмоўнай асобы.

Аднак уключаць беларускую мову ў зносіны з дзіцем з рускамоўнай сям'і трэба паступова, пачынаючы з азнаямлення іх з лепшымі ўзорамі дзіцячых мастацкіх твораў. Гэта дазваляе далучыць малых да багаццяў роднай мовы на ўзроўні мастацтва, садзейнічае развіццю ў іх

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

першапачатковай пачуццёвай асновы беларускага маўлення, што з'яўляецца неабходнай умовай паўнацэннага засваення мовы як роднай.

Агульная стратэгія развіцця беларускага маўлення і навучання дашкольнікаў беларускай мове як роднай будуецца, па-першае, як адносна стыхійнае і ў пэўнай меры ўпарадкаванае авалоданне дзецьмі маўленчымі навыкамі ў працэсе штодзённых зносін, развіццё "беларускамоўнага чуцця" ў выніку паступовага "паглыблення" ў адпаведнае камунікатыўнае асяроддзе і прыстасавання да яго. Пры гэ-тым неабходна забяспечваць і ўтоенае засваенне таго або іншага ме-тадычна ўпарадкаванага моўнага матэрыялу. Такім шляхам засваенне мовы адбываецца ў працэсе спантаннай маўленчай дзейнасці.

Па-другое, развіццё беларускага маўлення будуецца як арганізаванае навучанне метадычна нармаваным моўным сродкам у працэсе вучэбна-маўленчай дзейнасці дзяцей.Тут загадзя акрэслены аб'ём лексічнага, граматычнага, фанетычнага матэрыялу, паслядоўнасць яго падачы абумоўліваюць выбар метадычных прыёмаў навучання.

У працэс навучання беларускай мове ўключаецца і мастацка-маўленчая дзейнасць, якая можа быць як спантаннай, так і вучэбнай. У выніку мастацкая мова становіцца здабыткам самога дзіцяці.

Засваенне мовы у працэсе спантаннай, вучэбна-маўленчай і мастацка-маўленчай дзейнасці з'яўляецца для дзяцей адносна неадвольным, неўсвядомленым працэсам. (Пэўнаму асэнсаванню садзейнічае параўнанне беларускіх і рускіх моўных з'яў.) Каб старэйшыя дашкольнікі маглі ў пэўнай ступені асэнсаваць асаблівасці беларускай мовы, арганізуецца іх моўна-пазнавальная дзейнасць, у выніку якой яны засвойваюць пэўныя агульналінгвістычныя тэрміны, у іх фар-міруецца больш глыбокае ўсведамленне з'яў беларускай і рускай моў.

Развіццё беларускага маўлення і навучанне беларускай мове неабходна будаваць у адпаведнасці з агульнымі заканамернасцямі авалодання мовай.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Вядучым у навучанні з’яўляецца фарміраванне ў дзяцей абагульненых спосабаў пабудовы выказвання на беларускай мове. Гэта тым больш важна, што дзеці не атрымліваюць якаснага ўзо-ру беларускага маўлення ў тым аб’ёме, які неабходны для спантаннага развіцця адпаведнай моўнай здольнасці. Неадвольнае засваенне беларускага маўлення неабходна спалучаць з фарміраваннем у дашкольнікаў элементарнага ўсведамлення з’яў беларускай мовы.

Паступовае развіццё элементарных, “ніжэйшых” уласцівасцей беларускага маўлення трэба пачынаць з ранняга ўзросту, калі ў асноўным дзейнічае механізм імітацыі і толькі пачынае складвацца механізм аналогіі. Гэтую работу неабходна праводзіць і далей, пашыраючы яе на працягу ўсяго дашкольнага дзяцінства.

Фарміраванне ў дзіцяці элементарнага ўсведамлення моўных з’яў трэба ажыццяўляць з сярэдняга дашкольнага ўзросту – у момант найбольш вострага “моўнага чуцця”, што з’яўляецца найбольш эфектыўным сродкам для авалодання гэтай рэчаіснасцю. Пры такім падыходзе да навучання ёсць магчымасць спалучаць рысы адначасовага ранняга засваення дзвюх моў, калі руская і беларуская мовы выкарыстоўваюцца ў розных акалічнасцях, і паслядоўнага авалодання дзвюма мовамі, якое абапіраецца на метамоўныя ўменні дзіцяці. Падобнае спалучэнне дазваляе сфарміраваць у выхаванцаў дзіцячага сада “моўнае чуццё”, паўныя навыкі зносін на беларускай мове, і ў той жа час асэнсаваныя адносіны да яе.

Універсальным матывам маўленчай дзейнасці дашкольнікаў на другой мове з’яўляецца камунікатыўная гульня. Пры гэтым пэўную сферу зносін замацоўвае для кожнай з моў прынцып “новая мова – новая гульня”. Асабліва строга гэтага прынцыпу неабходна прытрым-лівацца ў дзіцячым садзе з рускім моўным рэжымам. Важнае месца ў гульнявой дзейнасці дзяцей займае беларуская народная гульня.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Акрамя таго, рэцэптыўны характар двухмоўя дазваляе пры развіцці разумення беларускага маўлення і актыўнага маўлення дзяцей абапірацца на патрэбу малодшых дашкольнікаў у зносінах з беларускамоўным выхавальнікам для выражэння станоўчых эмоцый. Матывацыйным фактарам маўленчай дзейнасці на беларускай мове для дзяцей сярэдняга і старэйшага дашкольнага ўзросту выступае патрэба ў атрыманні новай інфармацыі. У абодвух выпадках вырашальную ролю адыгрывае духоўная агульнасць выхавальніка і дзіцяці. Для старэйшых дашкольнікаў сацыяльна матываванай з'яўляецца беларус-камоўная маўленчая дзейнасць у якасці ўзору для малодшых дзяцей.

Адбор беларускамоўнага матэрыялу для засваення дзецьмі дашкольнага ўзросту вызначаецца, як заўсёды пры навучанні другой мове, прынцыпам практычнай неабходнасці, а таксама лёгкасцю ці цяжкасцю засваення. Акрамя таго, важным крытэрыям адбору моўнага матэрыялу, у першую чаргу лексікі і сінтаксісу, выступае адпаведнасць нацыянальным моўным традыцыям, што садзейнічае фарміраванню ў дашкольнікаў уласна-нацыянальнага светапогляду.

Методыка навучання дашкольнікаў беларускай мове спалучае рысы методыкі роднай мовы і другой мовы. З дапамогай першай ўводзяцца моўныя з'явы, якія супадаюць у беларускай і рускай мовах. Гэта асабліва датычыцца развіцця беларускага лексічнага запасу і вымаўленчых навыкаў. Чым больш адрозніваюцца беларуская і руская тэматычная лексіка, фанетыка, граматыка, тым з большай падставай выкарыстоўваецца методыка навучання дзяцей другой мове, у аснове якой (методыкі) ляжыць камунікатыўны падыход. Пры гэтым рэцэптыўны і рэпрадуктыўны характар блізкароднаснага двухмоўя дазваляе шырока выкарыстоўваць у працэсе навучання беларуска-моўны займальны матэрыял (вершы, загадкі, выслоўі і да т.п.), элементы беларускіх народных гульняў, гутаркі на беларускай мове,

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

што набліжае прыёмы навучання другой мове да прыёмаў навучання роднай мове.

РЭКАМЕНДАВАНАЯ ЛІТАРАТУРА

Андреева Е.Г. О некоторых особенностях развития речи детей в условиях двуязычия (из опыта работы дошкольных учреждений БССР) //Дошкол.восп.- 1978.- № 7.- С.28-33.

Богуш А.М. Методика обучения русскому языку в дошкольных учреждениях – Киев, 1990.

Зимняя И.А. Психологические основы формирования двуязычия //Русский язык в национальной школе. – 1984, № 3. – С. 27-29.

Зимняя И.А Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1978.

Имедадзе Н.В. Управление процессом овладения вторым языком //Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии /под ред. И.И.Ильясова, В.Я.Ляудис. М., 1981. – С. 235-239.

Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И. Белорусский язык для говорящих по-русски. -- Мн., 1990.

Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М., 1997.

Негневицкая Е.И., Шахнарович А.М. Язык и дети. – М., 1981.

Савельева Т.М. Тэарэтычныя праблемы білінгвізму. //Адукацыя і выхаванне. – 1995. - № 10. – С. 49-52.

Савельева Т.М. Спецыфіка беларуска-рускага двухмоўя ў малодшых школьнікаў Рэспублікі беларусь // Адукацыя і выхаванне. – 1995. - № 12. – С. 43-46.

Сохин Ф.А., Негневицкая Е.И. Обучение русскому языку в национальном детском саду (психолого-педагогические проблемы) // Дошкол. восп. – 1984 - № 3. – С.30-36.

Старжынская НС. Беларуская мова ў дзіцячым садзе. – Мн., 1995.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Супрун А.Е. Содержание обучения русскому языку в белорусской школе. Мн., 1987.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ